

Bosznia-Hercegovina nemzetközi jogi viszonya Ausztriához és Magyarországhoz 1878 és 1918 között

Szabó Szilárd¹

Abstract

The Treaty of Berlin (1878) and the Austro-Hungarian-Turkish Convention of April 21, 1879 did not affect the sovereignty of Bosnia and Herzegovina, as its provinces nominally remained under the sovereignty of the Ottoman Empire, but they were ceded to Austria-Hungary. Bosnia and Herzegovina – as a foreign territory – fell under Austro-Hungarian administration, but, as such, that could not be considered as a legal occupation, according to the international laws. The right expression for this would rather be transference in public administration. The annexation of the occupied zone formally occurred after April 19, 1909, establishing the Austrian and Hungarian joint control over Bosnia and Herzegovina, legalized by the international laws.

Key words: Austro-Hungarian Monarchy, Bosnia-Herzegovina, Treaty of Berlin, occupation of Bosnia-Herzegovina, annexation of Bosnia-Herzegovina

1. Bosznia-Hercegovina nemzetközi jogállása az 1878. évi Berliini Szerződés alapján

Az 1878. július 13-án elfogadott Berliini Szerződés 25. pontjának Bosznia-Hercegovinára vonatkozó része így szól: „*Les Provinces de Bosnie et d’Herzégovine seront occupées et administrées par l’Autriche-Hongrie.*” A Berliini Szerződést becikkelyező 1879. évi VIII. törvény szerint „*Bosznia és Hercegovina tartományokat Ausztria-Magyarország fogja megszállani és kormányozni.*” A 25. szakasz előírta, hogy Ausztria és Magyarország, valamint az Oszmán Birodalom a végrehajtás részleteiről külön szerződésben állapodjanak meg. A felek 1879. április 21-én meg is kötötték a Konstantinápolyi Szerződést, aminek bevezetője kifejezetten azt tartalmazta, hogy az okkupáció a szultán Bosznia-Hercegovinára vonatkozó szuverén jogait nem érinti: „*le fait de l’occupation de la Bosnie et de l’Herzégovine ne portant pas atteinte aux droits de Souveraineté de Sa Majesté Imperiale le Sultan sur ces provinces*” (Bernatzik, E. 1911).

Ezen rendelkezések értelmezése a korabeli szakirodalomban vitatott volt. Az egyik álláspont szerint a 25. szakasz burkolt területátengedést jelentett. A tartományok igazgatása e felfogás alapján azonos a Bosznia-Hercegovina feletti uralommal. Egy terület feletti uralom leglényegesebb eleme mindig az igazgatási tevékenység. Ausztria és Magyarország a Berliini Szerződés és az 1879. évi konvenció révén Bosznia-Hercegovina felett korlátlan igazgatási jogot kapott. A tartományok

---

¹ Adjunktus, Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Politikatudományi és Szociológiai Intézet, Politikatudományi Tanszék. E-mail: szabo.szilard@arts.unideb.hu.

megszállása után *Ausztria császára* az, aki az igazságszolgáltatás, a rendőri, a pénzügyi, a katonai, az egyházi és a külügyi felségjogot gyakorolta, vagyis gyakorlatilag abszolút hatalommal rendelkezett. A hivatalnokok neki esküdtek hűséget, az 1880. október 22-i közös minisztertanácsi rendelet értelmében ő gyakorolta az idegen rendjelek adományozásához és viseléséhez való beleegyezés jogát is. A tartományok területén működő konzuli tisztviselők is a császártól kapták az exequaturt (Lingg, E. 1890).

Az európai hatalmak azzal is elismerték a Monarchia Bosznia-Hercegovina feletti szuverenitását, hogy szerződésekben mondtak le a tartományokban őket addig megillető konzuli bírászkodásra vonatkozó jogaikról. Egy 1880. március 5-i közös minisztertanácsi rendelkezés megszüntette Bosznia-Hercegovina területén az osztrák-magyar konzulátusokat is. Fontos érv volt, hogy sem a Berlini Szerződés, sem az 1879. évi konvenció nem tartalmazott a közigazgatás gyakorlására vonatkozó időbeli korlátozást. Bár a konvenció bevezető része említi a szultán szuverén jogainak fennmaradását, azonban a bevezető rész csak a szerződéskötés indítékára vonatkozó fejtegetéseket tartalmaz és a konvenció 10 cikkelye közül egy sem szól a szultán jogairól (Lingg, E. 1890).

Másrészt a konvenció csak a szultánnak, mint vallási vezetőnek a szuverenitásáról szól. Hiszen a szultán nevének említése az istentiszteleteken és a török zászló felvonása a kulturális és vallási jogok körébe tartozik. A római katolikusok is említik a miséken a pápa nevét, és templomikon ki lehet tűzni a pápa lobogóját, ez mégsem jelenti azt, hogy azokon a területeken a pápa szuverenitása érvényesül.

A burkolt bekebelezés mellett szól az 1881. november 4-i rendelkezés, amely Bosznia-Hercegovina hadköteles lakosságát Ausztria és Magyarország területének védelmére kötelezte. Ez a rendelet tulajdonképpen az 1881. október 24-i ideiglenes bosnyák véderőtörvényt léptette hatályba. A november 4-i rendelet szerint a haza minden védköteles fiának kötelessége, hogy a fegyveres erők kötelékébe lépjen és vallási különbség nélkül fegyveresen is védelmeznie kell a hazát. Nyilvánvaló, hogy hazán nem Bosznia-Hercegovinát és nem az Oszmán Birodalmat értették. Az október 24-i ideiglenes véderőtörvény 1. §-a szerint Bosznia-Hercegovina minden védköteles, katonai szolgálatra alkalmas tartományi illetőségű lakosa köteles a tartomány és a Monarchia védelméhez személyesen hozzájárulni, mivel a Monarchia is védelmet és biztonságot nyújt a tartomány számára. A tartományi lakosokból kiképzett haderő használatának joga az osztrák császárt illette, neki esküdtek hűséget. Adott esetben akár a szultán ellen is kötelesek voltak harcolni (Lingg, E. 1890).

Szintén egy fontos érv a török szuverenitás fennmaradása ellen, hogy az uralkodó legfelsőbb elhatározása alapján 1879. június 26-án büntető törvénykönyvet bocsátottak ki Bosznia-Hercegovina számára. A korban általánosan elfogadott nézet alapján egyrészt az állampolgárok büntetőjogi felelősségre vonásának joga az állami szuverenitáshoz tartozik, másrészt egy állam sem gyakorolhatja a büntetőhatalmat egy idegen állam területén. Az osztrák-magyar szuverenitás mellett hozzák fel az osztrák 1879. december 20-i RGBl. 136. számú és a magyar 1879. évi LII. törvényt (Netjogtár, é.n.), amelyek Bosznia-Hercegovinát az osztrák-magyar közös vám- és kereskedelmi területhez kapcsolták. A törvények értelmében a Monarchia által harmadik állammal kötött vagy kötendő vám- és kereskedelmi szerződések Bosznia-Hercegovina számára is érvényesek. Márpedig nemzetközi szerződést csak a szuverén állam köthet és nemzetközi szerződés területi hatálya idegen állam területére nem terjedhetett ki (Classen, L. 2004).

Az *ellentétes álláspont szerint* a nyelvtani értelmezés alapján nem lehet szó területátengedésről, mert a Berlieni Szerződésben ilyen esetekben más szavakat használtak. Az Ausztriára és Magyarországra vonatkozó „*occupées*” szó olyan birtokbavételt jelent, amely Bosznia-Hercegovina feletti tényleges uralmat, akadálytalan hatalomgyakorlást jelent. A második érv, hogy a Berlieni Kongresszus egész lefolyása azt a célt szolgálta, hogy elhárítsák a háborús veszélyt és megóvják az osztrák-magyar érdekeket. A július 11-i ülésnapon a török küldöttség azt kérte, hogy a megszállás részleteiről a Monarchia kössön velük szerződést. A török küldöttség aznap megkereste *Heinrich Freiherr von Haymerlé*t, a Monarchia küldöttsége egyik tagját, és kijelentették, hogy addig nem írják alá a kongresszus záróokmányát, amíg a Monarchia titkos, írásos kötelezettséget nem vállal, hogy Bosznia-Hercegovina megszállása csak ideiglenes lesz és a szultán jogai érintetlenek maradnak. Július 13-án gróf Andrassy Gyula közös külügyminiszter előtt is megismételték kívánságukat. Andrassy egy titkos nyilatkozatban hozzájárult a törökök kéréséhez (Bauer, E. 1971).

Azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a Berlieni Szerződés nem kívánta érinteni és nem is érintette az 1856. évi Párizsi Szerződés 7. cikkelyét, amely kimondta az Oszmán Birodalom területi integritásának és függetlenségének fenntartását. A nyugalom biztosítása olyan eszközöket igényelt, amelyek ezt a rendelkezést figyelembe veszik. A Kongresszus jegyzőkönyvei alapján szintén arra a következtetésre jutunk, hogy a részes felek egyező akarata csak a tartományok megszállására és igazgatására, de semmiképpen sem burkolt területátengedésre terjedt ki. A Monarchia így egyáltalán nem nyert korlátlan és visszavonhatatlan jogot Bosznia-Hercegovina igazgatására, mivel ez a jog célhoz kötött volt (Szabó Sz. 2011).

A megszállás és igazgatás célja a stabil, tartós viszonyok visszaállítása volt. Hogy ez mikor valósul meg, azt előre nem lehetett tudni, így időbeli megkötés értelmetlen lett volna. A Monarchia egy olyan visszavonható megbízást kapott a Berlieni Szerződést aláíró hatalmaktól, amelyben azok engedélyt adtak a Monarchia számára a tartományok megszállására és igazgatására. A megbízás alapján a Monarchia köteles volt a megszállt tartományokban rendezett viszonyokat kialakítani és fenntartani, amíg Bosznia-Hercegovina további sorsáról intézkedés nem történik (Classen, L. 2004).

A török szuverenitás mellett szól magának az 1879. évi osztrák-magyar-török konvenciónak a megkötése is. Hiszen ha a Monarchia Bosznia-Hercegovina felett már a Berlieni Szerződés révén megszerezte volna a szuverenitást, akkor miért kötött szerződést 1879-ben Törökországgal a tartományok igazgatásának részleteiről? Ha Törökország már a Berlieni Szerződésben hozzájárult volna Bosznia-Hercegovina átengedéséhez, akkor milyen jogon avatkozik be Bosznia-Hercegovina igazgatásának ügyébe? Az 1879. évi konvenció rendelkezései egyértelműen bizonyítják a török szuverenitás fennmaradását (Szabó Sz. 2011). A konvenció rendelkezései világosan a szultánnak, mint az Oszmán Birodalom világi vezetőjének, a török területek urának a jogait ismerték el. A szultán vallási vezető szerepe ugyanis nem szultáni minőségéből, hanem kalifa státusából fakadt. A vörös félholdas lobogó használatának lehetősége szintén a szultán világi hatalmát jelképezi, mivel az iszlám színe zöld. A vörös félholdas lobogó az Oszmán Birodalom lobogója volt (Wurmbrand, N. 1915).

A török fizetőeszközök használatának fenntartása szintén az oszmán szuverenitás fennmaradására utal. A tartományok megszállása után kibocsátott jogszabályok önmagukban nem voltak

képesek a szuverenitás megszerzésére, még akkor sem, ha tartalmuk sok esetben ellenkezett a Berliini Szerződés 25. cikkelyével és az 1879. évi konvencióval, és semmibe vették az Oszmán Birodalom Bosznia-Hercegovinára vonatkozó szuverenitását. Ezek a jogszabályok tehát nem a Bosznia-Hercegovina feletti osztrák-magyar szuverenitás, hanem a Bosznia-Hercegovina felett továbbra is fennálló török szuverenitás megsértésének a bizonyítékai (Schneller, H. 1892).

Ha a Monarchia 1878-ban valóban megszerezte volna a Bosznia-Hercegovina feletti szuverenitást, akkor – a szuverenitás korlátlanságának és korlátozhatatlanságának elvéből kiindulva – minden más hatalmat kizárva rendelkezhetett volna Bosznia-Hercegovinával. A Monarchia azonban a Berliini Szerződésben nem nyert korlátlan jogokat Bosznia-Hercegovina felett, mert tartalmilag és időben is kötve volt a Berliini Szerződés általános céljához, vagyis az általános európai béke és biztonság megőrzéséhez, ezen belül a balkáni stabilitás fenntartásához. Ezen keretek között gyakorolhatta jogait Bosznia-Hercegovinában. Nem rendelkezett tehát azzal a korlátlanossággal, ami a szuverenitásra jellemző (Szabó Sz. 2011).

A korabeli nemzetközi jogi gyakorlat alapján megállapítható, hogy a területi felségjog gyakorlásának ténylegessége nem volt feltétele a szuverenitás fennállásának, ezért pusztán a terület feletti folyamatos, hosszan tartó hatalomgyakorlás nem volt elegendő a szuverenitás megszerzéséhez. Szintén ellentmond a burkolt annexió elméletének, hogy a következő években, évtizedekben újra és újra felmerült Bosznia-Hercegovina bekebelezésének kérdése. Logikusnak tűnik, hogy ha a Berliini Szerződés 25. pontja annexiót, a Bosznia-Hercegovina feletti szuverenitás megszerzését jelentette, akkor ilyen tervek, szándékok a későbbiekben már nem merülhettek volna fel. Azonban pontosan ellenkezőleg alakultak az események. Az orosz cár, a német császár, valamint az osztrák császár és magyar király között 1881. június 18-án létrejött megállapodás kiegészítő jegyzőkönyve tartalmazott is egy olyan részt, ami lehetővé tette a Monarchia számára, hogy egy neki kedvező időpontban bekebelezhesse Bosznia-Hercegovinát. Miért került volna bele a szerződésbe egy ilyen pont, ha a Monarchia már 1878-ban bekebelezte volna a megszállt tartományokat?

Álláspontom ezért az, hogy a Berliini Szerződés 25. cikkelye alapján a Bosznia-Hercegovina feletti szuverenitás továbbra is az Oszmán Birodalmat illette, míg a szuverenitásból fakadó jogokat Ausztria és Magyarország gyakorolta (Szabó Sz. 2011). Bosznia-Hercegovina osztrák-magyar igazgatás alatt álló török terület volt. Egy idegen terület megszállása és kormányzása a korabeli nemzetközi jog szerint nem volt elég a terület feletti szuverenitás megszerzéséhez. Egy idegen terület kormányzása nem azonos a terület feletti szuverenitás megszerzésével. A Berliini Szerződés és a konvenció biztosította a jogot a Monarchia számára az államhatalom teljes gyakorlásához, de nem magához az államhatalomhoz. Törökország részére pedig biztosították a szuverenitást anélkül, hogy annak működtetésébe az osztrák-magyar megszállás alatt beleszólhatott volna (Jellinek, G. 1905).

Nézetem szerint téves az a felfogás, hogy a Monarchia a Berliini Szerződés révén tartalmi és időbeli korlátozás nélküli jogokat kapott volna. Tartalmilag korlátozta a Berliini Szerződés célja, időben pedig a Berliini Szerződés hatálya. Tény, hogy a 25. cikkely nem tartalmazott időbeli korlátot, de ha egy újabb nemzetközi szerződés a Berliini Szerződést hatályon kívül helyezte volna, akkor a 25. cikkely hatálya, és azzal együtt a megszállt területek osztrák-magyar igazgatása is megszűnt volna (Szabó Sz. 2011).

Kérdés azonban, lehetséges-e Bosznia-Hercegovina 1878-as megszállását az *okkupáció* fogalmával meghatározni. A korabeli nemzetközi jogi irodalom egyértelmű álláspontja szerint az okkupáció uratlan terület megszerzésére vonatkozó eredeti területszerzési mód (Szabó Sz. 2011). Franz von Liszt szerint „az okkupáció eredeti területszerzési mód, mely azt feltételezi, hogy a megszerzendő terület nem áll semmilyen államhatalom alatt” (Liszt, F. 1906). Hasonlóan vélekedett – többek között – Johann-Caspar Bluntschli 1872-ben megjelent „Das moderne Völkerrecht der zivilisierten Staaten”, Peter Resch 1885-ben megjelent „Europäisches Völkerrecht der Gegenwart”, és Franz von Holtzendorff 1887-ben megjelent „Handbuch des Völkerrechts” című kézikönyve második részében („Die völkerrechtliche Verfassung und Grundordnung der auswärtigen Staatsbeziehungen”). Továbbá – hogy ne csak német szerzők munkáit idézzem –, Alphons Rivier 1899-ben megjelent „Lehrbuch des Völkerrechts” című tankönyve, illetve a francia Henry Bonfils és Paul Fauchille szerzőpáros által írt, németül szintén „Lehrbuch des Völkerrechts” címmel 1904-ben megjelent kitűnő nemzetközi jogi alkotás (Szabó Sz. 2011).

Lényegtelen, hogy az uratlan állapot háború vagy más okból állt elő, csak az a fontos, hogy a területen ne legyen államhatalom. Ahogyan Robert Adam 1891-ben megjelent művében megfogalmazta, „nincs semmilyen más követelmény egy terület feletti állami uralom megszerzéséhez, mint az, hogy az adott terület felett addig ne álljon fenn ilyen” (Szabó Sz. 2011). Kérdés, vajon Bosznia-Hercegovina a megszállás idején uratlan terület volt-e. A korabeli nemzetközi jogi irodalom azokat a területeket tekintette uratlannak, amelyeken az akkori európai felfogás szerinti igazgatás és kormányzat nem létezett (Adam, R. 1891, Rivier, A. 1899, Liszt, F. 1906). Mivel Bosznia-Hercegovina évszázadok óta az Oszmán Birodalom tartománya volt, ezért nem lehetett ilyennek tekinteni. A Berlini Szerződés 25. cikkelye sem tartalmaz olyan utalást, hogy Bosznia-Hercegovina uratlan terület lett volna. Az osztrák-magyar megszállás alatt és után is maradtak hivatalok, bíróságok és egykori hivatalnokok. A megszálló csapatok támaszkodtak is ezekre, sőt az osztrák-magyar vezetés alapvető célkitűzésként határozta meg, hogy az új igazgatás kiépítése során a régi hivatalok működését ahol csak lehet, fenn kell tartani és a régi tisztviselőket, amennyiben megfelelnek, alkalmazni kell (Szabó Sz. 2011).

Nem lehet tehát azt állítani, hogy Bosznia-Hercegovinában a megszállás következményeként megszűnt volna az államszervezet, nem léteztek hivatalok és nem voltak tisztviselők. Vagyis ilyen értelemben sem lehet Bosznia-Hercegovinát uratlannak minősíteni. Az 1879. évi konvenció I. cikkelye szintén tartalmaz arra vonatkozó megállapítást, hogy a helyben maradt hivatalnokokat, amennyiben alkalmazásuk nem sérti a Monarchia és a tartományok érdekeit, továbbra is alkalmazni kell (Szabó Sz. 2011).

Véleményem szerint az említett okokból kifolyólag nem lehet Bosznia-Hercegovina megszállását nemzetközi jogi értelemben okkupációnak minősíteni (Szabó Sz. 2011). A Berlini Szerződés 25. pontja Bosznia-Hercegovina megszállását és igazgatását ruházta Ausztriára és Magyarországra. A Monarchia tehát egy idegen területen gyakorolt közigazgatási tevékenységet a Berlini Szerződést aláíró hatalmak megbízásából. Itt tehát közigazgatási cesszióról van szó. A közigazgatási cesszió az adott terület igazgatásának és kormányzásának a jogát jelenti, „*nem foglalja magában a területtel való rendelkezést, azaz a szuverenitás jogcímét.*” Összefoglalva: a Berlini Szerződés és a konvenció

alapján továbbra is Törökország rendelkezett a Bosznia-Hercegovina feletti szuverenitással, azonban a tartományok igazgatását közigazgatási cesszió révén Ausztria és Magyarország gyakorolta (Nagy K. 1999).

2. Bosznia-Hercegovina nemzetközi jogállása az 1908. évi proklamáció után

A hivatalos lapokban 1908. október 7-én jelentek meg Ferenc József legfelsőbb kéziratái, amelyekben proklamálta szuverenitásának Bosznia-Hercegovinára való kiterjesztését. Mivel Bosznia-Hercegovina az Oszmán Birodalom területe volt, ezért annexiója úgynevezett részannexió, hiszen a Monarchia nem egész Törökországot, hanem csak egy részét kívánta annektálni. Vajon elég volt-e a korabeli nemzetközi jog szerint a megszállt tartományok feletti szuverenitás megszerzéséhez egy egyoldalú nyilatkozat?

Joseph Baernreither szerint helytelen az 'annexió' fogalom használata, mivel annál több jogot, amennyit a Monarchia 1878 óta Bosznia-Hercegovina felett gyakorolt, nem lehet megszerezni (Baernreither, J. 1908). Az osztrák kormány annexiós törvényjavaslatának indoklása szerint az uralkodói proklamáció a hosszú ideje fennálló tényleges állapotot annyiban változtatta meg, hogy az uralkodó ezután nem a Berlini Szerződés alapján, hanem saját jogán gyakorolja az uralmat Bosznia-Hercegovinában. Richard von Bienerth-Schmerling osztrák miniszterelnök az osztrák törvényhozás, a Reichsrat Képviselőháza (Abgeordnetenhaus) annexiós bizottsága előtt 1909. január 28-án tartott beszédében kifejtette, hogy Ferenc József proklamációja a szultán tartalmatlan, üres, Bosznia-Hercegovina továbbfejlődésének és biztonságos állapotának kialakítását akadályozó látványjogait szüntette meg (AVAFHKA Ministerrats-Präsidium 1908 Karton 81/b, Szabó Sz. 2011).

Nézetem szerint a proklamáció önmagában nem volt képes véghezvinni az annexiót, mivel nem vezet a területi felségjog átruházásához olyan egyoldalú nyilatkozat, amihez az addigi szuverén szerződés vagy egyoldalú nyilatkozat révén nem járult hozzá. Az annexiót kinyilvánító állam csak úgy szerezhet meg egy területet nemzetközi jogilag érvényesen, ha a területről az addigi szuverén is rendelkezik. Ezek a szabályok akár háborús foglalás, akár békés annexiós szándék esetén is érvényesek voltak. A nemzetközi szerződést ugyanis kikényszerítheti egy háborús vereség is (Szabó Sz. 2011). Erről az akkori nemzetközi jogi szakirodalom is hasonlóan vélekedett (August von Bulmerincq, *Das Völkerrecht oder das internationale Recht*, 1889, 287.). Henry Bonfils és Paul Fauchille fent említett nemzetközi jogi kézikönyve is azt tartalmazza, hogy annektálni csakis úgy lehet az akkor érvényes nemzetközi jog szerint, ha az annexióhoz a másik fél – akinek a területét annektálják – is kifejezetten vagy hallgatólagosan hozzájárul. Viszont az 1908. október 7-i proklamáció ellen az Oszmán Birodalom kifejezetten tiltakozott.

Még az sem volt kivétel, ha az elcsatolni szándékozott területen hosszabb vagy rövidebb idő óta már az annektálni szándékozó állam gyakorolta a felségjogokat. Részannexió esetén ugyanis a régi szuverén mindaddig felléphetett az annexióval szemben, amíg ahhoz kifejezetten nem járult hozzá. Ez történt 1908-ban is, amikor a proklamációra válaszul Törökország kereskedelmi embargót hirdetett az osztrák-magyar árukra.

Ha a proklamáció önmagában nem vitte végbe az annexiót, megszerezhetette-e Ausztria és Magyarország Bosznia-Hercegovinát elbirtoklás révén? Vajon az évtizedekig tartó, folyamatos, senki által sem vitatott hatalomgyakorlás révén megszerezhetette-e Ausztria és Magyarország a Bosznia-Hercegovina feletti szuverenitást? Vagyis átalakulhatott-e a Berlieni Szerződésben lefektetett nemzetközi jogi viszony a Monarchia és a megszállt tartományok között államjogi (alkotmányjogi) kapcsolattá? Lehetséges volt-e a korabeli nemzetközi jogban, hogy egy állam egy idegen terület felett hosszú ideig gyakorolt igazgatási tevékenység révén megszerezhesse a terület feletti szuverenitást? Bár a szakirodalom jelentős része elutasította az elbirtoklás létét a nemzetközi jogban, Bluntschli mégis elfogadta azt, ha a megszállás hosszú ideig zavartalanul folyik és a terület lakossága tudatában van annak, hogy a megszállás tartósan fenn fog állni (Classen, L. 2004). A Monarchia esetében azonban hiányoztak az elbirtokláshoz szükséges kellékek. Először, hiányzott az *animus domini*, az a tudat, hogy a Monarchia a területek tulajdonosa (szuverénje). Másrészt a 30 évig tartó birtoklás egyébként sem elég az elbirtokláshoz (Classen, L. 2004).

Ferenc József *Armand Fallières* francia köztársasági elnökhöz írott levelében az annexió kapcsán a *clausula rebus sic stantibus* elvére hivatkozott. Vagyis azzal indokolta az annexiót, hogy azok a körülmények, amelyek 1878-ban szükségessé tették Bosznia-Hercegovina megszállását, olyan lényeges módon megváltoztak, hogy további fennállásuk lehetetlen. A korabeli nemzetközi jog azonban nem ismerte el, hogy egy szerződést a részes felek beleegyezése nélkül, a clausurára való hivatkozással meg lehetne változtatni. A clausurára való hivatkozás egyébként is egészen másképpen változtatta volna meg a Berlieni Szerződés 25. cikkelyét, mint ahogyan azt a Monarchia vezetése gondolta. A Berlieni Szerződés által létrehozott helyzet lényeges megváltozása esetén ugyanis visszaállt volna a szerződéskötés előtti állapot, vagyis megszűnt volna a Monarchiának biztosított jog Bosznia-Hercegovina megszállására és igazgatására. Hiszen azok a körülmények nem álltak volna már fenn, amelyek miatt Törökország nem volt képes a tartományok kormányzására. A *clausula rebus sic stantibus* elvére való hivatkozással tehát semmiképpen sem volt joga a Monarchiának annektálni Bosznia-Hercegovinát, mivel önmagában a 25. cikkely megszűnése nem érintette Törökország Bosznia-Hercegovina feletti szuverenitását. A *clausula* ugyanis nem területszerzési mód, tehát az elv alkalmazása révén sem lehet több jogot szerezni, mint amennyit a Berlieni Szerződés a Monarchiára átruházott (Classen, L. 2004, Szabó Sz. 2011).

A nemzetközi jog általánosan érvényesülő szabályai értelmében tehát Ausztria és Magyarország az 1908. október 7-i proklamáció révén nem szerezte meg a Bosznia-Hercegovina feletti szuverenitást. *Annexió tehát 1908-ban nem történt* (Classen, L. 2004, Szabó Sz. 2011).

Meg kell azonban vizsgálni azt is, vajon a Monarchia az 1908. évi egyoldalú nyilatkozatával nem sértette-e meg a Berlieni Szerződést? A Berlieni Szerződés sem felmondási, sem elállási záradékkal nem rendelkezett. A proklamáció joghatása a Berlieni Szerződés 25. cikkelyének egyoldalú, a részes felek beleegyezése nélküli módosítása lett volna. A többi részes állam tiltakozott a Monarchia eljárása ellen, azt a nemzetközi joggal ellentétesnek minősítette. 1909. február 26-án Ausztria és Magyarország szerződést kötöttek az Oszmán Birodalommal. A szerződés hatályaon kívül helyezte az 1879. évi konvenciót, valamint a Porta kötelezettséget vállalt arra, hogy az „*osztrák-magyar kormány*” Bosznia-Hercegovinára vonatkozó határozata elleni ellenállását beszünteti, és kifejezetten

elismeri az említett határozat révén kialakult viszonyt (elismeri a proklamációt). Vajon ezzel a megállapodással megtörtént az annexió?

A Monarchia az 1909. februári egyezmény után kérte a Berliini Szerződés részes államait, hogy járuljanak hozzá a Berliini Szerződés 25. cikkelyének megszűnéséhez. Ha az annexió akár a proklamáció, akár a februári konvenció által végbement volna, akkor erre a lépésre nem lett volna szükség. Az annexió egyoldalú proklamálásával Ausztria és Magyarország megsértette a Berliini Szerződést. Egy olyan jogellenes állapot keletkezett, amit csak a részes államok megfelelő magatartása révén lehetett orvosolni. Ez viszont azt jelenti, hogy a Monarchia csak úgy hajthatta végre nemzetközi jogilag érvényesen az annexiót, ha ahhoz megszerzi a Berliini Szerződés részes államainak a hozzájárulását. Csak miután az orosz és francia hozzájáruló nyilatkozat megérkezett, vagyis 1909. április 19-e után vált az annexió nemzetközi jogilag érvényessé (Wurmbrand, N. 1915). Ezért, véleményem szerint a kérdésekkel foglalkozó szakirodalomban ezt az évet (1909) kellene feltüntetni és tanítani.

3. Konklúzió

Bosznia-Hercegovina szuverenitását a Berliini Szerződés és az 1879. április 21-i osztrák-magyar-török konvenció nem érintette, a tartományok török szuverenitás, de osztrák-magyar igazgatás alatt álló területek voltak. Ausztria és Magyarország idegen területen végzett közigazgatási tevékenységet. Ezért Bosznia-Hercegovina 1878. évi osztrák-magyar megszállását nemzetközi jogi értelemben nem lehet okkupációnak tekinteni. Az eseményekre a közigazgatási cesszió a helyes kifejezés. Ausztria és Magyarország csak 1909. április 19-e után szerezte meg a megszállt tartományok feletti szuverenitást, mivel Bosznia-Hercegovina megszállása nemzetközi szerződésen alapult és csak a részes államok hozzájárulásával lehetett az annexiót nemzetközi jogilag érvényesen végrehajtani.

Irodalomjegyzék

- ADAM, ROBERT (1891): *Völkerrechtliche Okkupation und deutsche Kolonialstaatsrecht*. Mohr, Freiburg.
- BAERNREITHER, JOSEPH M. (1908): *Bosnische Eindrücke*. Manz, Wien.
- BAUER, ERNEST (1971): *Zwischen Halbmond und Doppeladler. 40 Jahre österreichische Verwaltung in Bosnien-Herzegowina*. Herold, Wien-München.
- BERNATZIK, EDMUND hg. (1911): *Die österreichischen Verfassungsgesetze mit Erläuterungen*. Manz, Wien.
- BLUNTSCHLI, JOHANN-CASPAR (1872): *Das moderne Völkerrecht der zivilisierten Staaten*. C. H. Beck, Nördlingen.
- BONFILS, HENRY – FAUCHILLE, PAUL (1904): *Lehrbuch des Völkerrechts*. Carl Heymanns Verlag, Berlin.
- BULMERINCQ, AUGUST VON (1889): *Das Völkerrecht oder das internationale Recht*. Mohr, Freiburg.
- CLASSEN, LOTHAR, (2004): *Der völkerrechtliche Status von Bosnien-Herzegowina nach dem Berliner Vertrag vom 13. 7. 1878*. Peter Lang, Frankfurt am Main.

- HOLTZENDORFF, FRANZ VON (1887): *Handbuch des Völkerrechts. Die völkerrechtliche Verfassung und Grundordnung der auswärtigen Staatsbeziehungen*, Bd. 2. Richter, Hamburg.
- JELLINEK, GEORG (1905): *Allgemeine Staatslehre*. O. Häring, Berlin.
- LINGG, EMIL (1890): Die staatsrechtliche Stellung Bosniens und der Herzegowina. *Archiv für öffentliches Recht*, V. Band, pp. 480–528.
- LISZT, FRANZ VON (1906): *Das Völkerrecht*. O. Häring, Berlin.
- NAGY KÁROLY (1999): *Nemzetközi jog*. Püski, Budapest.
- NETJOGTÁR (é.n.): 1879. évi LII. törvénycikk a Bosznia és Herzegovinával való vámkapcsolat létesítéséről. <https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=87900052.TV&targetdate=&printTitle=1879.%20%C3%A9vi%20LII.%20t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&dbnum=77&referer=1000ev> (letöltve 2023. 08. 29.).
- RESCH, PETER (1885): *Europäisches Völkerrecht der Gegenwart*. U. Moser, Graz-Leipzig.
- RIVIER, ALPHONS (1899): *Lehrbuch des Völkerrechts*. Ferdinand Enke, Stuttgart.
- SCHNELLER, HANS (1892): *Die staatsrechtliche Stellung von Bosnien und der Herzegowina*. Wallmann, Leipzig.
- SZABÓ SZILÁRD (2011): *Bosznia-Hercegovina közjogi viszonya Ausztriához és Magyarországhoz 1878 és 1918 között*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen University Press, Debrecen.
- WURMBRAND, NORBERT (1915): *Die rechtliche Stellung Bosniens und der Herzegowina*. Deuticke, Wien und Leipzig.